

Jūratė Kiaupienė

Obraz Wielkiego Księstwa Litewskiego w wielotomowej syntezie Historia Litwy

Rocznik Lituanistyczny 2, 191-209

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jūratė Kiaupienė

Instytut Historii Litwy, Wilno

Obraz Wielkiego Księstwa Litewskiego w wielotomowej syntezie *Historia Litwy*

Zarys treści

Artykuł krótko przedstawia projekt wielotomowej *Historii Litwy*, przygotowywanej i wydawanej przez Instytut Historii Litwy. Omówiono księgi obejmujące okres Wielkiego Księstwa Litewskiego, w aneksie zaś podano informację o treści poszczególnych tomów.

Abstract

The article is a brief presentation of a project of a *History of Lithuania*, in numerous volumes, prepared and edited by the Institute of History of Lithuania. Described are the parts on the times of the Grand Duchy of Lithuania, an annex gives information on the content of the consecutive volumes.

Słowa kluczowe: historia Litwy, historiografia, synteza, Wielkie Księstwo Litewskie

Keywords: history of Lithuania, historiography, synthesis, Grand Duchy of Lithuania

Wstęp

Wielotomowa synteza *Historia Litwy* jest pracą zespołową, przygotowywaną przez grono autorów pod egidą Instytutu Historii Litwy. Radę redaktorów tworzą: Algirdas Girininkas, Artūras Dubonis, Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė (redaktor naczelny), Česlovas Laurinavičius, Rimantas Miknys, Gintautas Sliesoriūnas i Gintautas Zabiela. Zamiarem zespołu jest stworzenie opracowania odpowiadającego współczesnym europejskim tendencjom historiograficznym. Synteza nasza – jeśli ma być nowoczesna – musi ukazać całą złożoność procesu dziejowego. Zespół autorów przygotował i przedyskutował koncepcję symbolicznie określoną jako „fenomen socjokulturalny LITWA”.

Symbol LITWA wybrano, uwzględniając 1000 lat historii tej części Europy, którą tak nazywają źródła (*Annales Quedlinburgenses; Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*). W toku dziejów LITWA wiele razy przeobrażała się terytorialnie,

zmieniał się skład narodowy i wyznaniowy jej mieszkańców, przybierała też różne formy geopolityczne, państwowe, socjopolityczne, socjokulturalne, lecz zawsze pozostawała *LITWA*. Współczesna Litwa i naród litewski są bezpośrednimi potomkami Litwy pod rządami Netimera z początku XI w. i jej mieszkańców. Żyjemy w tym samym miejscu, językiem ojczystym jest ten sam język litewski. Razem z Litwinami na tym terytorium przez stulecia mieszkały i mieszkają inne narody, które miały inne języki, wyznania, kultury. Wszyscy oni tak samo mogą czuć się związani z *LITWA*.

Współcześni historycy litewscy decydują się poddać pod dyskusję swoją wizję historii *LITWY*. Meritum koncepcji stanowi *LITWA* rozumiana jako twór czy fenomen historyczny, który obejmuje całość procesów społecznych, wyznaniowych, kulturowych, językowych, narodotwórczych, ekonomicznych, politycznych i innych. Koncepcja przewiduje prezentację przebiegu powstawania i rozwoju tak rozumianej *LITWY* w kontekście przeobrażeń, które zaszły w Europie Środkowo-Wschodniej od czasów najdawniejszych do współczesności. Praca obejmuje wykład całości wielopłaszczyznowych procesów i przemian, przedstawia ogólne tendencje rozwojowe oraz przełomowe wydarzenia w dziejach Litwy.

Z punktu widzenia litewskiej historiografii prezentowana synteza jest nie tylko pierwszą wielotomową akademicką historią Litwy obejmującą całość jej dziejów. Nowa koncepcja pokazuje możliwości współczesnej litewskiej nauki historycznej. Wybrane ujęcie pozwoliło na odejście od tradycyjnej interpretacji litewskiej historiografii w kategoriach „historii państwa i narodu litewskiego” i zaproponowanie spojrzenia szerszego. W syntezach historii Litwy stworzonych w XX w. starano się skupić uwagę na dziejach etnosu, narodu i państwa litewskiego, ograniczając się do terytorium Litwy etnicznej, bez wystarczającego uwzględnienia kontekstu regionalnego i ogólnoeuropejskiego. Taki wybór wynikał zarówno z przyczyn obiektywnych, jak i subiektywnych. W nowej syntezie starano się natomiast konsekwentnie przedstawić wielostronność i różnorodność przeszłości, ukazywać kwestie, które nie dają się ująć w ograniczonych kategoriach przynależności etnicznej, narodowej, językowej, wyznaniowej. Próbowano zwracać uwagę na zjawiska, których wynikiem były przemiany strukturalne, eksponować wielość perspektyw całości historycznego dziedzictwa fenomenowi *LITWA*.

Przyjęta struktura wielotomowej syntezy zakłada – o ile to możliwe w epoce tak długiej i zróżnicowanej – jednolity wewnętrzny układ tekstów. Jej główny zrąb stanowią cztery podstawowe części składowe: „Wprowadzenie”, „Epoka, przestrzeń geopolityczna i geokulturalna, ludność”, „Układ społeczeństwa, struktury i instytucje”, „Formy prowadzenia działalności społecznej i jej wyniki”. Jednocześnie każdy okres historyczny omówiono z uwzględnieniem swoistego podejścia oraz interpretacji socjokulturalnego fenomenu *LITWA*, odpowiadającego jego wewnętrznym przemianom.

Dwa pierwsze tomy syntezy poświęcone są okresowi prehistorycznemu¹. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego omówiono w pięciu tomach (sześciu woluminach)². Historię Litwy w XIX w. ujęto w dwóch tomach (trzech woluminach)³. Niepodległy byt państwowy nowoczesnej Litwy (1918–1940) opisują dwa tomy⁴. Natomiast czas od odzyskania niepodległości w 1990 r. do dnia dzisiejszego prezentuje – jak dotąd – jeden tom⁵. W trakcie opracowywania są lata od 1941 do 1990.

Poniżej chciałabym przybliżyć opracowanie okresu najbardziej związanego z dziejami Polski – lat istnienia Wielkiego Księstwa Litewskiego. Celem syntezy było przekazanie pełnego obrazu funkcjonowania wieloetnicznego, wielowyznaniowego i wielokulturowego społeczeństwa Wielkiego Księstwa, które przez stulecia jednoczył wspólny byt państwowy. Na podstawie wypowiedzi autorów tekstów syntezy chciałabym zestawić zasadnicze nowości interpretacyjne we współczesnej litewskiej historiografii dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Autorskie rozumienie doniosłych problemów dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz ich interpretacje zasygnalizowano w tytule każdego woluminu i jego podtytułach. Tytuły rozdziałów i podrozdziałów mogą być traktowane jako odpowiedniki podstawowych zagadnień w nich omawianych oraz odbicie punktu widzenia prezentowanego we współczesnym języku litewskiej historiografii. Dlatego w „Aneksie” przedstawiamy przetłumaczone na język polski tytuły poszczególnych woluminów i ich treść z krótkimi komentarzami autorów.

Jūratė Kiaupienė – dr hab., starszy pracownik naukowy Instytutu Historii Litwy (Wilno), Wydział Historii Wielkiego Księstwa Litewskiego; profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego (Kowno). E-mail: jurate.kiaupiene@gmail.com

¹ *Lietuvos istorija*, t. 1: *Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis*, [Vilnius] 2005; *Lietuvos istorija*, t. 2: *Geležies amžius*, [Vilnius] 2007.

² *Lietuvos istorija*, t. 3: D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *XIII a. – 1385 m.*, [Vilnius] 2011; *Lietuvos istorija*, t. 4: J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Nauji horizontai: Dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, [Vilnius] 2009; *Lietuvos istorija*, t. 5: J. Kiaupienė, I. Lukšaitė, *Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, [Vilnius] 2013; *Lietuvos istorija*, t. 6: G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, [Vilnius] 2015; *Lietuvos istorija*, t. 7, cz. 1: Z. Kiaupa, *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, [Vilnius] 2012 (cz. 2 w opracowaniu).

³ *Lietuvos istorija*, t. 8, cz. 1: T. Bairašauskaitė, Z. Medišauskienė, R. Miknys, *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, [Vilnius] 2011 (cz. 2 i t. 9 – w opracowaniu).

⁴ *Lietuvos istorija*, t. 10, cz. 1: D. Blažytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičėnionis, *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, [Vilnius] 2013; *Lietuvos istorija*, t. 10, cz. 2: E. Bendikaitė, A. Kasperavičius, S. Kaubrys, R. Laukaitytė, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, V. Sirutavičius, V. Stravinskienė, J. Tauber, G. Vaskela, *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, Vilnius 2015.

⁵ *Lietuvos istorija*, t. 12, cz. 1: Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius, *Sąjūdis: nuo „persitvarkymo” iki kovo 11-osios*, [Vilnius] 2008.

ANEKS

Historia Litwy, t. 3: Darius Baronas, Artūras Dubonis, Rimvydas Petrauskas, XIII wiek – 1385 rok. Pojawienie się państwa między Wschodem a Zachodem (615 ss.)

Ukazując ten okres dziejów Litwy przedchrześcijańskiej, autorzy sformułowali kilka podstawowych zasad. Nie mieli zamiaru opisywać na nowo historii Litwy okresu pogańskiego, chcieli tylko sprawdzić aktualność niektórych dawnych hipotez, a także przedstawić nowe propozycje badawcze. Przykładowo: w księdze nie ma narodowych mitów o wielkości, o „złotym wieku” pogańskiej Litwy. Przewodnym motywem narracji jest proces tworzenia się państwa litewskiego i obraz dynamicznego rozwoju społeczeństwa, które nie tylko potrafiło przystosowywać się do nowych warunków otoczenia, lecz i samo oddziaływało na świat zewnętrzny.

SPIS TREŚCI

Przedmowa

Wstęp. *Artūras Dubonis, Rimvydas Petrauskas, Darius Baronas*

I. Dwa pierwsze stulecia Litwy. Środowisko geograficzne, geopolityczne, geokulturalne. Ludność

1. Przyroda. *Artūras Dubonis*

- 1.1. Klimat, żywioły, klęski, ludność
- 1.2. Środowisko geograficzne
- 1.3. Warunki naturalne

2. Terytorium. *Artūras Dubonis*

- 2.1. Ziemie i regiony etnopolityczne
- 2.2. Modernizacja struktur terytorialnych, uwzględniająca potrzeby administracji monarchii
- 2.3. Nowe pojęcia etnogeograficzne, nowe regiony
- 2.4. Litwa: terytorium i sąsiedztwo
- 2.5. Granice Wielkiego Księstwa Litewskiego

3. Miejsca zamieszkane przez Litwinów. *Artūras Dubonis*

- 3.1. Sieć osadnicza
- 3.2. Rodzaje miejsc zamieszkania
- 3.3. Pomieszczenia, budynki

4. Ludność. *Artūras Dubonis*

- 4.1. Liczba
- 4.2. Warunki życia i czas jego trwania, struktura wiekowa, choroby, leczenie, śmierć
- 4.3. Litewski ruch kolonizacyjny
- 4.4. Ruch migracyjny

5. Poziom życia. *Artūras Dubonis*

- 5.1. Ubiór

- 5.2. Żywność
 - 5.3. Kultura jedzenia
 - 5.4. Rozrywki, czas wolny, święta, obrzędy
 6. Gospodarka. *Artūras Dubonis*
 - 6.1. Rolnictwo
 - 6.2. Rzemiosło i wytwórczość towarowa
 - 6.3. Handel
 - 6.4. Pieniądz
 7. Sytuacja geopolityczna i jej przemiany. *Darius Baronas*
 - 7.1. Spojrzenie chrześcijańskiej Europy
 - 7.2. Dotarcie Zakonu Krzyżackiego na ziemie wschodniego Bałtyku
 - 7.3. Litwa w kręgu interesów papieża i cesarza
 - 7.4. Królestwa Polski, Czech, Węgier i Wielkie Księstwo Litewskie
 - 7.5. „Przerwa” w potencjale politycznym Rusi (XIII–XIV w.)
 - 7.6. Tworzenie się Złotej Ordy
 - 7.7. Pojawienie się i wzrost Państwa Moskiewskiego
- Poganie i ich życie. *Artūras Dubonis*
- II. Budowa społeczeństwa Litwy, stworzone struktury i instytucje
1. Dawne społeczeństwo Litwy i jego cechy
 - 1.1. Moźni i ludzie wolni. *Rimvydas Petrauskas*
 - 1.2. Rody możnowładcze. *Rimvydas Petrauskas*
 - 1.3. Przejawy początków stosunków lennych i cech stanu bojarskiego. *Rimvydas Petrauskas*
 - 1.4. W stronę społeczeństwa stanowego: słudzy – wojownicy, rolnicy i niewolnicy. *Rimvydas Petrauskas*
 - 1.5. Kupcy i rzemieślnicy – mieszczanie i miasta. *Artūras Dubonis*
 - 1.6. Zbójnicy (*latrunculi*) i „pokój zbójcecki” (*pax latrunculorum*). *Darius Baronas*
 2. Własność. *Artūras Dubonis*
 - 2.1. Własność wspólna
 - 2.2. Bogactwo i bogacenie się
 - 2.3. Alodium
 - 2.4. Proces tworzenia prawa zwierzchniej własności ziemskiej wielkiego księcia
 - 2.5. Wielka własność ziemska – dwór władcy
 3. Dawne wspólnoty etnowyznaniowe i korporacje. *Darius Baronas*
 - 3.1. Franciszkanie i dominikanie w Litwie pogańskiej
 - 3.2. Niemcy – osadnicy w Wilnie
 - 3.3. Polacy w Litwie etnicznej
 - 3.4. Rusini w Litwie etnicznej
 - 3.5. Tatarzy, Karaimi i Żydzi

4. Władza i rządy: od wczesnopanństwowej formy władania do monarchii
 - 4.1. Tworzenie wczesnej monarchii. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.2. Od plemion i ziem do utworzenia struktury państwowej. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.3. Rozwój struktur terenowych i geneza systemu urzędów. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.4. Przystosowanie struktur epoki plemiennych do potrzeb tworzenia państwa: drużyna. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.5. Monarcha – król i wielki książę. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.6. Dwór wielkiego księcia. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.7. Rada monarsza i zjazdy. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.8. Stolica. *Artūras Dubonis*
 - 4.9. Wpływy krajów sąsiednich. *Artūras Dubonis*
 5. Dynastia rządząca: powstanie, zniknięcie, konflikty wewnętrzne i ich rozwiązywanie. *Rimvydas Petrauskas*
 - 5.1. Pojawienie się rodu panującego
 - 5.2. Małżeństwa dynastyczne – uznanie władzy i bezkrwawego zwycięstwa
 - 5.3. Dynastia w obliczu wyzwań: dziedziczenie i konflikty wewnętrzne
 - 5.4. Dynastia i możni: społeczne przesłanki skupienia władzy w rękach monarchy
 6. Podstawowe narzędzia sprawowania władzy
 - 6.1. Prawo litewskie. *Artūras Dubonis*
 - 6.2. System fiskalny: podatki, powinności, skarb. *Artūras Dubonis*
 - 6.3. Wojsko. *Darius Baronas*
 - 6.4. Cechy integracji społecznej i stabilizacji struktur władzy. *Rimvydas Petrauskas*
- III. Sposoby prowadzenia działalności publicznej i jej wyniki
1. Powstanie państwa Litwy. *Artūras Dubonis*
 - 1.1. Nazwa państwa
 - 1.2. Litewskie drużyny nad Dźwiną
 - 1.3. Powstanie państwa litewskiego
 - 1.4. Królestwo Litwy
 - 1.5. Władza monarsza w II połowie XIII w. – kryzys, odbudowa, umocnienie
 2. Wielkie państwo pogańskie – Wielkie Księstwo Litewskie
 - 2.1. Pojawienie się nowej dynastii i początkowa działalność polityczna. *Artūras Dubonis, Darius Baronas*
 - 2.2. Ekspansja na ziemie Rusi – trudny początek. *Artūras Dubonis*
 - 2.3. Napływ i odpływ ekspansji na Ruś. *Darius Baronas*
 3. Kontakty z sąsiadami na Zachodzie
 - 3.1. Kierunki kontaktów w XIII w. *Artūras Dubonis*
 - 3.2. Kontakty z Królestwem Polskim. *Darius Baronas*

- 3.3. Charakter kontaktów z Zakonem Krzyżackim i zmiany w XIV w.: między rejmami a rozejmami. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4. Kręta droga do chrztu narodu litewskiego. *Darius Baronas*
 - 4.1. Pogaństwo Litwinów
 - 4.2. Problem przyjęcia chrztu
 - 5. W stronę decydujących wydarzeń: sytuacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim i krajach sąsiednich w ostatnich dziesięcioleciach XIV w. *Rimvydas Petrauskas*
 - 5.1. Konflikty o władzę w Litwie po śmierci Olgierda
 - 5.2. Geneza unii dynastycznej
- Litwa przedchrześcijańska: prądy integracyjne na peryferiach cywilizacyjnych
- Powstawanie narodu. *Artūras Dubonis*
- Cechy obrazu Litwinów. *Darius Baronas*
- Międzynarodowe prądy integracyjne. *Rimvydas Petrauskas*

Historia Litwy, t. 4: Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, Nowe horyzonty: dynastia, społeczeństwo, państwo. Wielkie Księstwo Litewskie, 1386–1529 (551 ss.)

Tom 4 obejmuje okres zasadniczych przemian w życiu społeczeństwa i państwa. Autorzy pragnęli objąć całokształt procesów, określić najistotniejsze cechy późnego średniowiecza na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, przedstawić początki chrystianizacji i europeizacji jego społeczeństwa i państwa, a także nowy charakter kontaktów socjokulturowych, wyznaniowych i politycznych z katolicką Europą. Przyjęcie jako cezury początkowej roku 1386 nie budziło wątpliwości. Jest to data zakończenia okresu Litwy pogańskiej, a także – rok zawarcia przez Giedyminowiczów unii dynastycznej z Królestwem Polski. Cezura końcowa – rok przyjęcia Pierwszego Statutu Litewskiego (1529), wyznaczona została jako data zatwierdzenia wewnętrznej modernizacji społeczeństwa i państwa.

SPIS TREŚCI

Przedmowa

Wstęp. *Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas*

- I. Krajobraz późnego średniowiecza w Wielkim Księstwie Litewskim: czas, przestrzeń, człowiek. *Jūratė Kiaupienė*
Krajobraz historyczny: nowy sposób rozważań o przeszłości
 - 1. Dziedzictwo geopolityczne i jego przemiany, czyli tworzenie się chrześcijańskiego państwa Litwy
 - 1.1. Przesłanki zmian
 - 1.2. Geopolityczne dziedzictwo pogańskiej Litwy Giedyminowiczów
 - 1.3. Przestrzeń polityczna: dynastia, władca, władza, państwo
 - 1.4. Przestrzeń państwowa: terytorium i granice
 - 2. Innowacje terytorialne, administracyjne i gospodarcze na terytorium wewnętrznym Wielkiego Księstwa Litewskiego

- 2.1. Administracyjna przebudowa przestrzeni państwa
- 2.2. Przemiany krajobrazu wiejskiego
- 2.3. Rozwój przestrzeni miejskiej
- 2.4. Dynamiczny świat kupców, towarów i pieniądza
3. Chrzest zmienia krajobraz
 - 3.1. Międzynarodowy kontekst chrztu
 - 3.2. Droga prowadząca ze świątyń starożytnych Litwinów do kościoła
 - 3.3. Rozwój chrześcijańskich wartości, czyli nowa postać codzienności
4. Nowe postaci przestrzeni socjokulturowej
 - 4.1. Pismo zmienia krajobraz
 - 4.2. Dynamika rozwoju procesów etnicznych i językowych
 - 4.3. Narodziny narodu politycznego Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 4.4. Ideologiczne oblicze przestrzeni państwowej

Wielkie Księstwo Litewskie: suwerenne państwo terytorialne późnego średniowiecza
- II. Późnośredniowieczne społeczeństwo Wielkiego Księstwa Litewskiego: wspólnota i jednostka, struktury i instytucje. *Rimvydas Petrauskas*

Nowa struktura społeczna, nowa organizacja polityczna: przesłanki europeizacji

 1. Portret socjokulturalny społeczeństwa Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 1.1. Określenie ludności wiejskiej
 - 1.2. Początki wspólnoty miejskiej
 - 1.3. *Ludzie pogranicza* i obcokrajowcy
 2. Religijno-etniczna struktura Wielkiego Księstwa Litewskiego i jej przekształcenia
 - 2.1. Chrzest katolicki
 - 2.2. Organizacja kościelna i wspólnoty religijne: biskupstwa, parafie, bractwa
 - 2.3. Klasztory na Litwie
 - 2.4. Kościół i społeczeństwo: fundacje i kultura pamięci
 - 2.5. Zmiana sytuacji prawosławnych w Litwie: od ograniczania praw do równouprawnienia
 - 2.6. Idea unii Kościołów
 - 2.7. Wspólnoty niechrześcijańskie w społeczeństwie Litwy
 3. Formowanie się społeczeństwa stanowego w Wielkim Księstwie Litewskim
 - 3.1. Recepcja idei społeczeństwa stanowego: tradycja europejska i specyfika lokalna
 - 3.2. Społeczna i polityczna dominacja bojarów w społeczeństwie średniowiecznym
 - 3.3. Problem feudalizmu i tytuły możnowładców
 - 3.4. Rozprzestrzenianie się obyczaju rycerskiego w bojażskim środowisku Litwy

- 3.5. Pojęcie stanu nieuprzywilejowanego
 - 3.6. Przemiany struktury rodów w epoce reform
 - 3.7. Rodzina i jednostka w społeczeństwie stanowym
 4. Wielkie Księstwo Litewskie: system rządów i instytucje
 - 4.1. Dynastia Giedyminowiczów
 - 4.2. Jagiellonowie
 - 4.3. Wielki książę
 - 4.4. Dwór wielkoksiążęcy i geneza reform zarządu
 - 4.5. Urzędy i formowanie systemu administracji
 - 4.6. Kancelaria wielkiego księcia i początek „spisywania” dokonań władzy
 - 4.7. Od rady wielkiego księcia do sejmu bojarów: powstanie instytucji reprezentacji stanowej
 - 4.8. Wpływowe ugrupowania polityczne i ich rola w sprawowaniu władzy państwowej
 5. Udział chłopstwa w feudalnym systemie władania ziemią
 - 5.1. Powstawanie wielkiej własności ziemskiej
 - 5.2. System pańszczyźniany i rozumienie swobody
 - 5.3. Podziały chłopstwa, organizacja i zmiana powinności
 6. Mieszczanstwo i geneza samorządu w Wielkim Księstwie Litewskim
 - 6.1. Prawo niemieckie w Europie Środkowo-Wschodniej
 - 6.2. Prawo magdeburskie w Wielkim Księstwie Litewskim
 - 6.3. Instytucje samorządowe w miastach i grupy mieszkańców
 7. Prawo i sądownictwo w Wielkim Księstwie Litewskim
 - 7.1. Między prawem zwyczajowym a prawem stanowym
 - 7.2. Początek prawa pisanego – pierwsze przywileje
 - 7.3. Początek kodyfikacji prawa – *sudiebnik* Kazimierza i ustawy władców
 - 7.4. Tworzenie instytucji sądowych
 8. Organizacja wojskowa Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 8.1. Przemiany pospolitego ruszenia szlachty
 - 8.2. Reorganizacja wojska w okresie wojen z Moskwą
 - 8.3. Początek wojska zaciężnego
- III. Wielkie Księstwo Litewskie w Europie Środkowo Wschodniej
- Europa Środkowa i Wschodnia: struktura przestrzeni państwowej i politycznej w okresie późnego średniowiecza. *Jūratė Kiaupienė*
1. Związek dynastyczny Wielkiego Księstwa Litewskiego z Królestwem Polski i jego przemiany
 - 1.1. Lata 1386–1398: Jagiełło – król Polski i suweren dziedzicznego Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 1.2. Lata 1401–1501: stulecie zmian formy związku polsko-litewskiego
 2. Czasy Witolda. Władca suwerenny. *Rimvydas Petrauskas*
 - 2.1. Walka o ojcowiznę

- 2.2. Zmiany: usunięcie ksiąząt dzielnicowych i początek umocnienia władzy terytorialnej
- 2.3. W stronę suwerenności
- 2.4. Idea królestwa
3. Spadkobiercy Witolda
 - 3.1. Wyniesienie Świdrygiełły
 - 3.2. Wojna domowa: walka o władzę między Świdrygiełłą a Zygmuntem Kiejstutowiczem
 - 3.4. Rządy Kazimierza Jagiellończyka i konsolidacja warstwy panów
4. Stosunki z Zakonem Krzyżackim: od wroga do sojusznika. *Rimvydas Petrauskas*
 - 4.1. Koniec epoki wypraw krzyżowych
 - 4.2. Walka o Żmudź i bitwa pod Grunwaldem
 - 4.3. Zakon Krzyżacki w sferze interesów politycznych Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego
5. Kierunek zachodni. Wielkie Księstwo Litewskie i państwa Jagiellonów
 - 5.1. Aleksander Jagiellończyk i reformy jego czasów. *Rimvydas Petrauskas*
 - 5.2. Rządy Zygmunta Starego do roku 1530: umocnienie prestiżu w Europie i początek reform wewnętrznych. *Jūratė Kiaupienė*
 - 5.3. Magnateria Wielkiego Księstwa Litewskiego i dynastia Jagiellonów: wspólnota i sprzeczności. *Rimvydas Petrauskas*
6. Kierunki wschodni i południowowschodni: walka Wielkiego Księstwa Litewskiego o terytoria i wpływy. *Jūratė Kiaupienė*
 - 6.1. Wielkie Księstwo Litewskie i dziedzictwo bizantyjskie
 - 6.2. Początek wojen Wielkiego Księstwa Litewskiego o utrzymanie przestrzeni wschodniej
 - 6.3. Węzeł sprzeczności w południowo-wschodniej Europie. Doświadczenia kontaktów Wielkiego Księstwa Litewskiego ze światem islamu „Litewski feudalizm”. Cechy rozwoju społecznego i gospodarczego Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie późnego średniowiecza. *Jūratė Kiaupienė*
Wielkie Księstwo Litewskie w Europie późnego średniowiecza: przejawy refleksji kulturowej i geneza świadomości historycznej. *Rimvydas Petrauskas*

Historia Litwy, t. 5: Jūratė Kiaupienė, Ingė Lukšaitė, Gwałtowny początek czasów nowożytnych. Wielkie Księstwo Litewskie w latach 1529–1588 (697 ss.)

Tom 5 obejmuje okres między Pierwszym a Trzecim Statutem Litewskim. Periodyzację taką – nigdy dotąd w syntezach historii Litwy nieużywaną – wybrano ze względu na koncepcję przewidującą przedstawienie *fenomenowi socjokulturalnego LITWA*. W procesie wczesnonowożytnej modernizacji społeczeństwa Wielkiego Księstwa Litewskiego trzy Statuty można nazwać słupami granicznymi. Pierwszy Statut z 1529 r. językiem prawa legitymował wybrane i rozpoczęte reformy

społeczne i państwowe. Trzeci Statut z 1588 r. zatwierdził natomiast zmiany zrealizowane i sprawdzone w praktyce.

SPIS TREŚCI

Przedmowa

Wstęp. *Jūratė Kiaupienė, Ingė Lukšaitė*

- I. Europa w XVI w. Zarys zmian epoki wczesnonowoczesnej
 - Charakterystyka epoki i periodyzacja. *Jūratė Kiaupienė*
 - 1. Początki epoki nowożytnej w Europie. Przemiany i kierunki rozwoju. *Jūratė Kiaupienė, Ingė Lukšaitė*
 - 2. Europa Środkowo-Wschodnia na początku epoki nowożytnej
 - 2.1. Europa, regiony i Wielkie Księstwo Litewskie. *Jūratė Kiaupienė*
 - 2.2. Rzesza Niemiecka. Koncentracja i wzmocnienie potencjału Habsburgów. *Jūratė Kiaupienė*
 - 2.3. Imperium Osmańskie – przestrzeń kontaktów. *Jūratė Kiaupienė*
 - 2.4. Wielkie Księstwo Moskiewskie. Transformacje geopolityczne i ideologiczne. *Jūratė Kiaupienė*
 - 2.5. Świat Morza Bałtyckiego – przestrzeń zmian epoki wczesnonowoczesnej. *Jūratė Kiaupienė*
 - 2.6. Prusy Książęce. Przeobrażenie teokratycznego Państwa Zakonnego w państwo świeckie. *Ingė Lukšaitė*
 - 2.7. Kierunki rozwoju Królestwa Polskiego. *Jūratė Kiaupienė*
- II. Czas zmian Wielkiego Księstwa Litewskiego – lata 1529–1588. *Jūratė Kiaupienė*
 - Modernizacja. Przesłanki i przeszkody
 1. Dziedzictwo późnego średniowiecza i kierunki jego przemian
 - 1.1. Wielkie Księstwo Litewskie w roku 1529. Pierwszy Statut Litewski
 - 1.2. Problem związku dynastycznego Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego
 2. Przestrzeń państwowa Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 2.1. Terytorium i ludność
 - 2.2. Przestrzeń polityczna
 - 2.3. Dynastia Jagiellonów i instytucja wielkiego księcia Litwy
 - 2.4. System zarządzania państwem. Urzędy i instytucje
 - 2.5. Sejm
 3. Przebudowa życia wewnętrznego Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 3.1. Projekty modernizacji gospodarki i zmiana systemu więzi społecznych
 - 3.2. Reformy wojska
 - 3.3. Tworzenie nowego systemu więzi społecznych: reformy z lat 1563–1566 i Drugi Statut Litewski z 1566 r.
 4. Cezura roku 1569 – Unia Lubelska
 - 4.1. Lata 1563–1564: wizje przyszłości Wielkiego Księstwa Litewskiego i Królestwa Polskiego i rozpoczęcie procesu zjednoczenia

- 4.2. Sejm Lubelski w 1569 r.
 - 4.2.1. Prolog
 - 4.2.2. Bunt w sejmie i rozbięcie jedności terytorialnej Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 4.2.3. Akt 1 lipca 1569 r. – powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów
5. Wielkie Księstwo Litewskie w składzie Rzeczypospolitej Obojga Narodów
 - 5.1. Państwo czy prowincja?
 - 5.2. Początek poszukiwania nowego współistnienia
 - 5.3. Pierwsze *interregnum*: lata 1572–1573, 1574–1576, 1586–1587
 - 5.4. Rzeczpospolita Obojga Narodów w latach 1576–1586. Stefan Batory, król polski i wielki książę litewski
 - 5.4.1. Rozwój wewnętrzny Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 5.4.2. Zmiany przestrzeni geopolitycznej
 - 5.5. Cezura roku 1588. Trzeci Statut Litewski
- III. Socjokulturowy portret Wielkiego Księstwa Litewskiego, lata 1529–1588
Tworzenie się społeczeństwa wczesnonowoczesnego i nowe cechy portretu socjokulturowego. *Jūratė Kiaupienė, Ingė Lukšaitė*
 1. Struktura społeczeństwa stanowego
 - 1.1. Koncepcja społeczeństwa stanowego i jego podziały. *Jūratė Kiaupienė*
 - 1.2. Stan szlachecki – magnateria i szlachta. *Jūratė Kiaupienė*
 - 1.3. Ludzie *prostego stanu* w przestrzeni wsi. *Jūratė Kiaupienė*
 - 1.4. Mieszczanie i inni mieszkańcy miast. *Jūratė Kiaupienė*
 - 1.5. Duchowieństwo – stan czy warstwa społeczna? *Ingė Lukšaitė*
 - 1.6. Margines społeczny – ludzie luźni. *Jūratė Kiaupienė*
 2. Społeczeństwo: struktura etniczna i wyznaniowa oraz jej zmiany. *Ingė Lukšaitė*
 - 2.1. Struktura etniczna i wyznaniowa Wielkiego Księstwa Litewskiego w I połowie XVI w.
 - 2.1.1. Instytucje kościoła katolickiego i ich oddziaływanie na życie publiczne
 - 2.1.2. Kościół prawosławny w Wielkim Księstwie Litewskim
 - 2.1.3. Muzułmanie, karaimi, wyznawcy judaizmu
 - 2.1.4. Potrzeby społeczne i państwowe w sferze regulacji Kościołów
 - 2.2. Reformacja w Wielkim Księstwie Litewskim
 - 2.2.1. Zachęty i gotowość społeczeństwa Wielkiego Księstwa Litewskiego do przyjęcia reformacji
 - 2.2.2. Rozpowszechnianie się idei reformacji. Wczesny okres reformacji
 - 2.2.3. Ukształtowanie się różnych nurtów i Kościołów reformacyjnych (ewangelicko-reformowany, ariański, ewangelicko-luterański)
 - 2.2.4. Cechy charakterystyczne rozwoju reformacji w Wielkim Księstwie Litewskim

- 2.3. Reforma Kościoła katolickiego i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim
 - 2.3.1. Ogłoszenie uchwał soboru trydenckiego i ich wykonywanie; reorganizacja administracji kościelnej
 - 2.3.2. Aktywizacja działań Kościoła
 - 2.3.3. Organizacja systemu oświaty i szkolnictwa. Uniwersytet i seminaria
 - 2.3.4. Współistnienie i konflikty w stosunkach między Kościołami. Problem sądów inkwizycyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim
- 2.4. Kościół prawosławny a państwo litewskie. Rozbicie Kościoła prawosławnego
 - 2.4.1. Zmiana sytuacji Kościoła w państwie (przynależność terytorialna, postępowanie sądowe, władanie majątkiem)
 - 2.4.2. Prawosławni a ewangelicy
 - 2.4.3. Nowe bractwa
 - 2.4.4. Kościoły i rozdzielenie działalności wyznawców różnych wyznań
- 2.5. Kościoły i społeczeństwo
 - 2.5.1. Początkowy okres konfesjonalizacji
 - 2.5.2. Zróżnicowanie poziomu konfesjonalizacji warstw społecznych
 - 2.5.3. Osoby świeckie i Kościół
- 2.6. Społeczeństwo. Zarys składu wyznaniowego w II połowie XVI w.
3. Społeczeństwo Małej (Pruskiej) Litwy i jego przemiany
 - 3.1. Struktura społeczna w Prusach Książęcych
 - 3.2. Problem formowania się Małej Litwy
 - 3.3. Ludność Małej Litwy w strukturze społecznej w Prusach Książęcych
 - 3.4. Reformacja i wczesna konfesjonalizacja w Małej Litwie
4. Przestrzeń kulturowa: odziedziczona i nowa. *Ingė Lukšaitė*
 - 4.1. Odziedziczona i tworzona komunikacja kulturowa, jej możliwości i zakres
 - 4.2. Formowanie się piśmienności w kulturze XVI w.
 - 4.3. Druki XVI w. w państwie litewskim
 - 4.4. Współistnienie dwóch sposobów przekazywania doświadczenia
 - 4.5. Kształtowanie się grup osób piśmiennych i wykształconych
 - 4.6. Współistnienie stylów artystycznych i nowe przejawy życia kulturalnego w państwie litewskim
5. Procesy etniczne, językowe, zmiana tożsamości zbiorowej w Wielkim Księstwie Litewskim i Małej Litwie
 - 5.1. Cechy wspólne i odmienności poszczególnych warstw społecznych w państwie litewskim
 - 5.2. Zmiany w użyciu języków w życiu publicznym i codziennym. Użycie języków w piśmiennictwie
 - 5.3. Użycie języków w druku. Drukowane piśmiennictwo w języku litewskim

5.4. Zróżnicowanie tożsamości zbiorowych w Wielkim Księstwie Litewskim i ich przemiany

5.5. Zmiany etniczne w Małej Litwie

Zakończenie. Przed spotkaniem z XVII w. *Jūratė Kiaupienė, Ingė Lukšaitė*

Historia Litwy, t. 6: Gintautas Sliesoriūnas, Wielkie Księstwo Litewskie w końcu XVI – na początku XVIII w. (1588–1733) (647 ss.)

Epoka ta jest w historiografii litewskiej jednym z najsłabiej syntetycznie opracowanych okresów historii Wielkiego Księstwa Litewskiego. Autor podkreśla, że periodyzacja tomu nie jest zgodna z powszechnie przyjętą tradycją historiograficzną. Wybór roku 1588 jest uzasadniony – data ta wyznacza koniec okresu dynamicznych przemian ustroju, systemu prawa i administracji oraz struktury społecznej. Trzeci Statut Litewski z 1588 r. usankcjonował nowy model stosunków między Wielkim Księstwem Litewskim a Koroną Polską, zamknął proces poszukiwania sposobów współistnienia w połączonym państwie. W ostatnim dziesięcioleciu XVI w. pojawiły się pierwsze oznaki nowej kultury baroku, która szybko rozprzestrzeniła się i umocniła w życiu społeczeństwa. Umowną cezurę końcową roku 1733 wyznaczają pierwsze oznaki epoki oświecenia.

SPIS TREŚCI

Wstęp

- I. Wielkie Księstwo Litewskie w latach 1588–1733: terytorium, ludność, państwo
 1. Wielkie Księstwo Litewskie w składzie Rzeczypospolitej Obojga Narodów
 - 1.1. Charakter związku państwowego
 - 1.2. Problem suwerenności Wielkiego Księstwa Litewskiego – między państwem a prowincją
 2. Terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego
 - 2.1. Rozwój terytorialny Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1588–1733
 - 2.2. Podziały administracyjne Wielkiego Księstwa Litewskiego. Administracja terenowa – instytucje i urzędy
 - 2.3. Ziemie i prowincje
 - 2.4. Struktura władania ziemią
 - 2.5. Zmiany krajobrazu
 3. Ludność
 - 3.1. Rozwój demograficzny. Kryzysy demograficzne
 - 3.2. Ruchliwość ludności: migracja wewnętrzna i zewnętrzna
 4. System zarządzania Wielkim Księstwem Litewskim
 - 4.1. Wspólne z Koroną instytucje administracji
 - 4.2. Prawo i sądownictwo
 - 4.3. Organizacja wojska
 - 4.4. Skarb
 - 4.5. Pieniądz, system monetarny, mennice

II. Społeczeństwo Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku

Struktury społeczne

1. Stany i instytucje stanowe

1.1. Stanowa struktura społeczeństwa

1.2. Szlachta – struktura stanowa

1.3. Magnaci. Ugrupowania magnackie

1.4. Szlachta

1.5. Naród polityczny Wielkiego Księstwa Litewskiego jako suweren państwa

1.6. Mieszczaństwo

1.7. Chłopsstwo

2. Wyznaniowa struktura społeczeństwa

2.1. Różnorodność wyznaniowa w Wielkim Księstwie Litewskim. Zasadnicze zmiany

2.2. Katolicy: wspólnota i Kościół

2.3. Ciąg dalszy reformacji w Litwie (od końca XVI do połowy XVII w.)

2.4. Kонтрреформacja i ograniczenia wyznaniowe

2.5. Wspólnoty protestanckie w Wielkim Księstwie Litewskim

2.6. Brzeska unia Kościołów z 1596 r. Prawosławni i unicy (grekokatolicy)

2.7. Przybycie staroobrzędowców na Litwę

2.8. Wspólnoty niechrześcijańskie

3. Struktura etnolingwistyczna ludności

3.1. Narody i grupy etniczne

3.2. Litwini

3.3. Litwini Małej Litwy

3.4. Rusini – proces powstawania narodu białoruskiego

3.5. Polacy Wielkiego Księstwa Litewskiego

3.6. Przybysze: Niemcy, Szkoci, Włosi

3.7. Niechrześcijańskie grupy etnolingwistyczne: Żydzi, Karaimi, Tatarzy

3.8. Cyganie

III. Rozwój polityczny Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1588–1733

Środowisko polityczne

1. Litwa w okresie walk o dominację w regionie (1588–1733)

1.1. Dynastia Wazów

1.2. Spór *inter libertatem ac maiestatem*1.3. Walka o dominację w regionie Morza Bałtyckiego (*dominium maris Baltici*)

1.4. Walka o dominację w Europie Wschodniej

1.5. „Złoty pokój” (1635/8–1648)

2. Czasy kryzysu połowy XVII w. (1648–1668)

2.1. Konkurencja ugrupowań magnackich (1648–1655)

2.2. Powstania kozackie na Ukrainie a Litwa (1648–1654)

- 2.3. Początek wojny z Moskwą (1654–1655)
- 2.4. „Potop”: wojna ze Szwecją (1655–1660). Umowa w Kiejdanach w 1655 r.
- 2.5. Rozejm z Moskwą w Niemieży 3 XI 1656 r.
- 2.6. Wznowienie wojny z Moskwą (1658–1667)
- 2.7. Próby reformowania państwa
3. Panowanie „Piaстів” a hegemonia rodów magnackich w Wielkim Księstwie Litewskim (1669–1697)
 - 3.1. „Piaństwo”: Michał Korybut Wiśniowiecki (1669–1673)
 - 3.2. System hegemonii jednego rodu magnackiego. Hegemonia Paców (1669–1682)
 - 3.3. Próba detronizacji Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1671–1672) a Litwa
 - 3.4. Wojna z Turcją (1672–1676)
 - 3.5. Jan III Sobieski a opozycja Paców
 - 3.6. Nowa wojna z Turcją (1683–1699). Bitwa pod Wiedniem w 1683 r.
 - 3.7. Hegemonia Sapiechów (1682–1697)
 - 3.8. Bezkrólewie (1696–1699)
4. Kryzys suwerenności (1697–1733)
 - 4.1. Unia personalna Rzeczypospolitej z Saksonią
 - 4.2. Umocnienie się Augusta II na tronie Rzeczypospolitej Polski i Litwy (1697–1699)
 - 4.3. Wojna domowa w Litwie (1697–1702)
 - 4.4. Wielka Wojna Północna w Litwie (1700–1709)
 - 4.5. Odbudowa Wielkiego Księstwa Litewskiego po wojnach (koniec 1709 – 1733 r.)

Historia Litwy, t. 7, cz. 1: Zigmantas Kiaupa, Krótki wiek XVIII (1733–1795) (484 ss.)

Tom 7 podzielono na dwie części. W części pierwszej autor przedstawia wszechstronny socjokulturalny portret Litwy (w składzie Rzeczypospolitej Obojga Narodów) oraz Małej Litwy (w składzie Królestwa Prus) na mapie Europy XVIII w. Druga część tomu 7 jest w trakcie opracowania.

SPIS TREŚCI

Przedmowa

Wstęp

1. Litwa w XVIII w.
2. Krótki wiek XVIII
- I. Europa, region, Rzeczpospolita, Litwa
 1. Kontekst europejski
 - 1.1. Oblicze Europy XVIII w.
 - 1.2. Rzeczpospolita i sąsiedzi

- 1.3. Drogi wzajemnego poznania Litwy i innych krajów Europy
2. Kontekst Rzeczypospolitej
 - 2.1. Znaczenie nazwy Rzeczpospolita Obojga Narodów
 - 2.2. Zasadnicze cechy ustrojowe i społeczne Rzeczypospolitej. Miejsce Litwy w unii
 - 2.3. Obrona interesów państwa, praw i wolności szlachty litewskiej w Rzeczypospolitej
- II. Kraj
 1. Kraj i jego przestrzeń
 - 1.1. Terytorium państwa i granice
 - 1.2. Poznawanie terytorium państwa – opisy geograficzne i rozwój kartografii
 - 1.3. Drogi lądowe i wodne
 - 1.4. Poczta – sposób opanowania terytorium państwa
 - 1.5. Problem portu morskiego, porty sąsiednie i ich znaczenie
 2. Zarządzanie krajem i administracja terenowa
 - 2.1. Województwa i powiaty
 - 2.2. Administracyjne funkcje parafii katolickich
 - 2.3. Nowe podziały administracyjne kraju
 - 2.4. Miasta samorządowe
 - 2.5. Stolica
- III. Krajobraz kulturowy
 1. Krajobraz przestrzeni wiejskiej
 - 1.1. Przyroda i działalność człowieka
 - 1.2. Dwór
 - 1.3. Wieś
 - 1.4. Kościół i karczma w przestrzeni wiejskiej
 - 1.5. Przestrzeń wiejska w państwie litewskim w XVIII w. Odtworzenie cyfrowe
 2. Miasto i miasteczko w krajobrazie Litwy
 - 2.1. Różnorodne osiedla miejskie
 - 2.2. Liczba oraz sieć miast i miasteczek
 - 2.3. Czynniki oddziałujące na stan miast i miasteczek
 - 2.4. Porządkowanie przestrzeni miejskiej
 - 2.5. Poziom urbanizacji terenu miast
 3. Rozmaitość krajobrazu kulturowego: od gołoty szlacheckiej do *quasi* państw magnackich
 - 3.1. Rozmaitość włości ziemskich w przestrzeni państwowej
 - 3.2. Podział posiadłości ziemskich na grupy
 - 3.3. Okręgi miast – składniki przestrzeni państwowej

IV. Ludzie

1. Przegląd liczebności
 - 1.1. Problemy z obliczeniem liczby ludności
 - 1.2. Przemieszczanie się ludności
 - 1.3. Osobliwości demograficzne regionów
2. Ludzie: języki, narody i wspólnoty etnowyznaniowe
 - 2.1. Języki w przestrzeni publicznej
 - 2.2. Język litewski w życiu publicznym
 - 2.3. Terytorialna i społeczna przestrzeń języka litewskiego
 - 2.4. Naród litewski
 - 2.5. Język ruski czy białoruski. Białorusini
 - 2.6. Przybysze chrześcijańscy: Polacy, Niemcy, Rosjanie
 - 2.7. Żydzi
 - 2.8. Wspólnoty etnowyznaniowe niechrześcijańskie: Tatarzy, Karaimi, Cyganie
3. Wierni i Kościoły
 - 3.1. Kościół rzymskokatolicki: biskupstwa, parafie i wierni
 - 3.2. Duchowieństwo Kościoła katolickiego
 - 3.3. Chrześcijanie tradycji wschodniej – Kościoły i wierni
 - 3.4. Kościół ewangelicko-reformowany i Kościół luterański
 - 3.5. Obraz przestrzeni wyznaniowych i etnicznych

V. Mała Litwa

1. Kraj i ludzie
 - 1.1. Kraj i ludzie na początku XVIII w.
 - 1.2. Wielkie powietrze morowe i kolonizacja Małej Litwy
 - 1.3. Włościanie
 - 1.4. Litwini z Małej Litwy w wojsku pruskim
 - 1.5. Miasta
2. Formy wyrażania litewskości
 - 2.1. Litwini Małej Litwy – państwo i język litewski
 - 2.2. Kościół i szkoła w życiu Litwinów Małej Litwy
 - 2.3. Twórcy piśmiennictwa litewskiego w Małej Litwie i ich dorobek literacki
3. Mała Litwa w Europie
 - 3.1. Europa z uwagą obserwująca przeszłość Małej Litwy i język tamtejszych Litwinów
4. Związki państwa litewskiego i Małej Litwy

Spis wydanych tomów *Lietuvos istorija*

- Lietuvos istorija*, t. 1: *Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2005.
- Lietuvos istorija*, t. 2: *Geležies amžius*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2007.
- Lietuvos istorija*, t. 3: Darius BARONAS, Artūras DUBONIS, Rimvydas PETRAUSKAS, *XIII a. – 1385 m.*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2011.
- Lietuvos istorija*, t. 4: Jūratė KIAUPIENĖ, Rimvydas PETRAUSKAS, *Nauji horizontai: Dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2009.
- Lietuvos istorija*, t. 5: Jūratė KIAUPIENĖ, Ingė LUKŠAITĖ, *Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2013.
- Lietuvos istorija*, t. 6: Gintautas SLIESORIŪNAS, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, Vilnius: LII leidykla, 2015.
- Lietuvos istorija*, t. 7, cz. 1: Zigmantas KIAUPA, *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2012.
- Lietuvos istorija*, t. 8, cz. 1: Tamara BAIRAŠAUSKAITĖ, Zita MEDIŠAUSKIENĖ, Rimantas MIKNYS, *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2011.
- Lietuvos istorija*, t. 10, cz. 1: Danutė BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ, Edmundas GIMŽAUSKAS, Česlovas LAURINAVIČIUS, Dangiras MAČIULIS, Gediminas RUDIS, Artūras SVARAUSKAS, Jonas VAIČENONIS, *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2013.
- Lietuvos istorija*, t. 10, cz. 2: Eglė BENDIKAITĖ, Algimantas KASPERAVIČIUS, Saulius KAUBRYS, Regina LAUKAITYTĖ, Česlovas LAURINAVIČIUS, Dangiras MAČIULIS, Vladas SIRUTAVIČIUS, Vitalija STRAVINSKIENĖ, Joachim TAUBER, Gediminas VASKELA, *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, Vilnius: LII leidykla, 2015.
- Lietuvos istorija*, t. 12, cz. 1: Česlovas LAURINAVIČIUS, Vladas SIRUTAVIČIUS, *Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, [Vilnius]: Baltos lankos, 2008.